

QIMMATLI QOG'OZLAR BOZORIDA INVESTOR PORTFELINI MATEMATIK MODELLASHTIRISH

Madreymova Shirin Urazbayevna

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti

Annotatsiya: Bugungi kunda jismoniy va yuridik shaxslar qo'lida, asosan valyuta jamg'armasi ko'rinishida katta miqdorda mablag' to'plangan. O'zbekiston hududida potensial investor qimmatli qog'ozlarga muqobil sarmoya kiritish imkoniyatiga ega. Buning uchun qimmatli qog'ozlar portfelini shakllantirish, narx o'zgarishini kuzatish, narx tendentsiyalarining xatti harakatlarini bashorat qilish va o'zining afzalliklari va prognozlariga qarab uni saqlash bo'yicha faol strategiyani shakllantirish kerak. Ushbu magistrlik dissertatsiyasi qimmatli qog'ozlar bozorida investor portfelini matematik modellashtirishni o'rganishga bag'ishlanadi.

Kalit so'zlar: qimmatli qog'ozlar, investitsiya, investor portfeli, YaIM, broker, birja, aksiya, prognoz, strategiya, moliyaviy savodxonlik.

Mamlakatning rivojlanishi va makroiqtisodiy o'sishi uchun, korxonalar yoki kompaniyalariga norezidentlar yoki rezidentlar tomonidan kiritilayotgan investitsiyalar katta daromad ulushini tashkil qiladi. Asosan shunday omillar sabab Markaziy va Sharqiy Osiyo davlatlari so'nggi yillarda rivojlanib boryapti.

Naqd pulga yoki jamg'armaga ega bo'lgan yurtimiz aholisining mahalliy yoki xorijiy investorligiga bo'lgan qiziqishi ortib borayotgan hozirgi davrda, ularning bu soha bo'yicha yetarli bilimga ega bo'lishlari va undan to'g'ri foydalanishi ham davlatimiz iqtisodiyoti(YaIM), ham aholining moliyaviy savodxonligini oshirishda katta ro'l o'ynaydi. Mamlakatimizning rivojlanishi uchun qilinayotgan qator iqtisodiy islohotlar yillar davomida o'sishda davom etib kelayotgan YaIM(yalpi ichki mahsulot)ning progressiv o'sishi uchun to'g'ridan-to'g'ri xorijiy va mahalliy investorlarning o'zni e'tiborga molikdir. Aynan shuning uchun iqtisodchilarimiz

ushbu yo'nalish bo'yicha ko'plab yangilanishlarga qo'l urishgan. Shu bilan birga ilmiy ishim mavzusi “Qimmatli qog'ozlar bozorida investor portfelini matematik modellashtirish” mavzuim orqali xorijiy va mahalliy investitsiya uchun ishlab chiqilgan va takomillashtirishda davom etayotgan investor portfeli va uning matematik modeli haqida ayrim masalalarni ko'rib chiqishga bag'ishlanadi.

Qimmatli qog'ozlarning bir turi aksiyalar, investorning aksiyadorlik vositasidir. Qanday qilib investitsiya kiritish orqali foyda olish, pul ishlash mumkin? Yurtimizdagi ko'plab kompaniyalar o'z faoliyatini moliyalashtirish, korxonani rivojlantirish, foydani ko'paytirish uchun investorlarni jalb qiladi. Jamiyat aksiyalariga o'z mablag'larini qo'ygan investor shu bilan birga mulkdor ham bo'ladi. Foydaning aksiyalar soniga munosib ravishda ulush olish huquqini qo'lga kiritadi. Aqlli qaror – bu o'z faoliyati sohasida yetakchi bo'lgan kompaniyalarga sarmoya kiritishdir. Bunday depozitlar investorlar orasida mashxuri, sababi ular barqaror va ishonchli daromad keltiradi. Investor portfeligacha bo'lgan jarayonlarni ketma ketlikda keltirib o'taman:

1. Qimmatli qog'ozlar bozori asoslarini o'rganish;
2. Maqsadni belgilash;
3. Broker tanlovi;
4. Brokerlik hisobini ochish;
5. Strategiyani shakllantirish;
6. Investitsion portfelni shakllantirish;
7. Birja tanlovi;
8. Aksiyalarni sotib olish.

Asosiy ko'rib chiqishimiz kerak bo'lganimiz bu oltinchi qadamdagi Investitsion portfelni shakllantirishdir. Bu qadam investor uchun emas, aslida moliyaviy investitsiya bo'yicha yetarli bilimga ega brokerning bajaradigan harakatlaridir.

Sharqiy Osiyo va rivojlangan demokratik davlatlardagi xorijiy va mahalliy investitsiya bo'yicha qilingan uzoq yoki qisqa muddatli strategik g'oyalaridan o'zimizga moslashtirgan holda foydalanishimiz maqbul yechim bo'ladi. Investor

portfelidan to'g'ri foydalanish, aholining passiv daromadini oshiradi hamda kompaniya va korxonalarining rivojlanishiga o'z ulushini qo'shadi. Aksiya sotib olish, investitsiya kiritish bilan tezda daromad kelib qolmaydi. Buning uchun stretegik reja, maqsad va doimiy ravishda makroiqtisodiy yangiliklar, kurs o'sishi yoki pasayishi, shu bilan birga investorlik qilgan kompaniya yoki korxonada davlatidagi inflyatsiya darajasi ham muhim o'rin tutadi. Investorlik kompaniyalarning taklif qilishicha, 2022-yilgi investitsiyadan yillik foyda olish 30-50 % ni tashkil qiladi. Daromadni doimiy ravishda kuzatib borish uchun raqamli texnologiya O'zbekistonda jadal rivojlanib borayotgan yo'nalishdir. Xorijiy yoki mahalliy investorlar uchun alohida investor portfellari ishlab chiqilgan. Davlatning qonun va huquq me'yorlaridan, ushbu davlatning rivojlanganligi va korxonada yoki kompaniyaning talab va taklif darajasidan kelib chiqqan holda tuziladigan tarifdir. Investor portfelini oldindan rejalashtirgan holda uzoq yoki qisqa muddatga tanlash mumkin. YaIM yoki inflyatsiya darajasiga ko'ra investor portfelini diversifikatsiya qilish, yuqori daromad olish uchun maqbul yechim ekanligi haqida ko'plab amaliy-nazariy bilim va ko'nikmalar mavjud. Investitsiyani investor moliyalashtirish va iqtisodiy yetarli bilimi bo'lganda shaxsan o'zi boshqarib turishi mumkin. Boshqa hollarda esa uni maslahatchi broker yollagan holda boshqarilishi investor uchun passiv daromad, broker uchun esa asosiy daromadi bo'lishi mumkin. Broker bir vaqtning o'zida bir nechta investorning mablag'ini boshqarishi mumkin. Bunga esa albatta investitsiya bo'yicha va iqtisodiy moliyalashtirish bo'yicha juda yuqori bilim va tajriba bo'lsagina ikkala tomon uchun ham daromad manbasi bo'la oladi. Ta'kidlash joizki bir vaqtning o'zida tajribali investor ham, yoki bu sohada yetarli bilimi yo'q investor ham investitsiya qila turib sarmoyasidan ayirilishi yoki yuqori daromad egasi bo'lishi mumkin. Bu bir qatorda sohadagi tajriba yoki omadga bog'liqdir. Aksiyalar va boshqa turdagi ko'plab qimmatli aksiyadorlik jamiyatlari maxsus fond birjalarida sotiladi. Investor kelajakda aksiyalarning qiymatini tahlil qilishi va bashorat qilishi kerak.

Aksiyador shaxs aksiyalarni sotib olish va ularni yaxshiroq vaqtgacha ushlab turish usuli bo'lish huquqiga ega. Bu uzoq muddatli investitsiyadir. Qoida bo'yicha,

ishonchli kompaniyalarning aksiyalari vaqt o'tishi bilan o'sib boradi. To'g'ri investitsiya bilan, ma'lum vaqtdan keyin ular foydali tarzda sotilishi mumkin.

Ushbu ma'lumotlardan kelib chiqib investor portfelini matematik modellashtirish, bir necha yillik daromad olish uchun optimal yo'nalish bera olishi mumkin. Investor portfelini tarkibiy tizimlashtirish uchun cheklov va omillar qanchalik yetarli va aniq bo'lsa, matematik modeldan ham shunchalik optimal yechimni hisoblab olish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Baqoyev M.T., Muhamedov A.Q., Moliyaviy matematika, Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti, Toshkent 2013-y.
2. Кутукова Е.С. Финансовый портфель - доходность и стратегия. - В сб. «Экономика. Управление. Культура». Вып.9, М.: ГУУ, 2002.
3. Shox'azamiy Sh. Sh. Moliya bozori va qimmatli bozorlar /Darslik.-T.: “Fan va texnologiya”, 2012.- 440 bet
4. Iqtisodiy matematik usullar va modellar: o'quv qo'llanma./ I.Habibullayev, I.: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. -Toshkent: «Tafakkur-Bo'stoni», 2012. 112 b.

